

Esterházy Péter 1979-ben robbant be igazán a köztudatba *Termelési-regény* (*kisssregény*) című könyvével, amellyel rögtön a hazai posztmodern irodalom egyik központi alakjává vált. A posztmodern mibenlétének meghatározása azonban

48 Murzsa Tímea

ESTERHÁZY PÉTER
A SZÍV SEGÉDIGÉI,
A JAVÍTOTT KIADÁS
ÉS AZ EGYSZERŰ
TÖRTÉNET VESSZŐ
SZÁZ OLDAL –
A MÁRK-VÁLTOZAT –
CÍMŰ KÖNYVEI A
BIBLIA TÜKRÉBEN

igencsak nehézkes, hiszen a fogalom folyamatosan mozgásban van, felülírja magát – egyesek a modern egyik alszakaszának tartják, mások azonban teljes önállóságot szavaznak neki. Azonban vannak egyértelmű útjelzőink, amelyek némi segítséget nyújthatnak az eligazodásban. A legfontosabb ezek közül, Jean-François Lyotard nyomán, a nagy elbeszélésekkel (*grand récit*) szembeni bizalmatlanság, azaz bizalmatlanság „az ész és a szabadság progresszív emancipációja, a munka (az elidegenedett érték forrása a kapitaliz-

musban) haladó vagy pusztító emancipációja, az egész emberiség gazdagodása a tőkés techno-tudomány révén, sőt, ha magát a kereszténységet is a modernhez számítjuk, akkor a teremtmények üdvözülése a lélek megtéréseivel a vértanúi szeretettől a krisztusi elbeszélés¹ irányában.

Jelen dolgozat szempontjából Lyotard tézisének a legjelentősebb eleme a krisztusi elbeszélésben való bizonytalanság. A kereszténység nagy elbeszélésének, és így az isteni egységnek a darabokra hullása, illetve a Nietzsche nemtudás kincsesbányának számítanak az Esterházy-korpusz szempontjából. Schein Gábor a *Bevezetés a szépirodalomba* című Esterházy-sorozat tagjaival kapcsolatban fogalmazza meg a tételt, amely a szerző egész munkásságára ráérthető: „A vallásos szólam mindvégig ott vibrál a szöveg hátterében, készen arra, hogy bármikor előtérbe lépjen és uralkodóvá váljék. A testté vált Ige teológiai képzetrendszere egyszerre kapcsolódik a test-halál-szexualitás, a szeretet-hit-olvasás értelemképző soraihoz, valamint a hatalom problémarendszeréhez. A töredezettség mozzanata teszi lehetővé a profán és a szent egymás mellé kerülését, vagy akár a szakrális profanizálással űzött ironikus játékot is.”² A dolgozat arra tesz kísérletet, hogy három

kiválasztott Esterházy-köteten – *A szív segédigéi, Javított kiadás, Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat* – keresztül tetten érje a vallásos szólam előtérbe lépését. A választás azért esett e három műre, mert véleményem szerint a korpuszból ezeken a könyveken mutatható ki legem-nensebben a teológiai vonulat. Ezek a szövegek ugyanis egyszerre re- és dekonstruálják a krisztusi elbeszélést a különböző bibliai allúziók és motívika segítségével.

49

A szív segédigéi

„Zengő érc vagyok és pengő cimbalom. Rohadjon meg mindenki. Gyűlöllek!”³

Az 1985-ben megjelent *A szív segédigéi* című Esterházy-kötet a dolgozat kérdésfeltevése szempontjából az egyik legtermékenyebb alkotás az *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat* – mellett. Formailag és tartalmilag is nagyon erős bázisát képi a Biblia: gyászjelentés és fohász, anya és fiú története, Jézus és Mária könyve. Ha a művet sajátos imaként értelmezzük, tekintve a felütést, amely a *Miatyánkot* intertextualizálja, akkor típusát tekintve egy sajátos bűnbánati imát⁴ kapunk, amely után azonban a feloldozás elmarad. A záró sorok ismét a *Miatyánk* kezdetét idézik, mintha ezzel megnyitnának egy folytonos, lezáratlan penitenciát. „Mindezt majd megírom pontosabban” – mondja az író, így megadva a reményt a jövőbeli feloldozásra. Ennek a feloldozásnak a lehetősége a 2008-as *Semmi művészet* című könyvben jelenik meg a későbbiekben.

A Fiú mint Jézus

A Fiú Jézussal való megfeleltetése az Esterházy-univerzumban nem példa nélküli. A szerző által megalkotott narrátorok ugyanis számos alakot ölthetnek magukra, például a *Termelési-regény* elbeszélőjét Goethe titkárával, Eckermann-nal azonosíthatjuk. A fikcionáltság Esterháznál sajátosan keveredik a valósággal. „[O]tt találjuk Esterházy műveiben az író valóságos életét és a valóságos irodalmat, *A szív segédigéi*ben például az anya halálának és számtalan idézetnek az alakjában, másfelől, élet és irodalom megfeleltetésének egyszerre tagadó és igenlő jelölül, a »csinált« életet, egy anya halálát és a »csinált« irodalmat, az Esterházy-szöveget.”⁵ És mintha a szöveg képe is ezt tanúsítaná: gyászkeret szegélyezi a lapokat. Az Anya eltávozott az élők sorából, a mű pedig egyedi gyászjelentés.

Azonban *A szív segédigéi* közepe táján megváltozik a szövegtér. A lap elsőtétedik, a keret mindent betölt: „Zengő érc vagyok és pengő cimbalom.

Új Forrás 2016/9 – Murza Tímea: Esterházy Péter *A szív segédigéi, a Javított kiadás és az Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat* – című könyvei a Biblia tükrében

Rohadjon meg mindenki. Gyűlöllek!” Innentől kezdve az Anya beszél, az eddigi narrátori szál megszakad. A halott Anya helyet cserél az élő fiúval, aki az Anya halálakor „sírba zárta” magát. A páli mondatok parafrázisa ezúttal is működésbe hozza a liturgikus olvasatot. A szeretet-elvű írás ellen-
50 pontja egyetlen szóban sűrűsödik össze: „Gyűlöllek!”. Az a fajta gyermeki kétségbeesés jelenik itt meg, mint Jézusnál a kereszten: a szülő elhagy, a gyermek világvesztett lesz. A tenebrae pillanata ez a fekete lap (itt pedig felidéződhet bennünk Pilinszky János azonos című verse). A történet pedig hasonlóan folytatódik, mint a Bibliában. Feltámadás követi a halált, azonban *A szív segédigéiben* a Fiú az Anya testében támad fel. „Vagy a fiú idézi, beszélteti, élteti az anyját. Vagy az eddig magában rejtőzködő a Másikban próbál elrejtőzni.”⁶ Erre erősít rá a mű imajellege is, „[v]alójában nyelvi behelyettesítésé válik a szöveg, az elbeszélő a saját egyedi fájdalját feldolgozandó a közösségi ima nyelvén beszél.”⁷

Az Anya mint Mária

A könyv második szakaszában tehát az édesanya gyászolja a fiát. Ez a fordulat egyetemessé tágítja a szituációt. A pietà-ábrázolásnak azonban emellett van még egy funkciója, méghozzá az időkezelés tekintetében: „*A szív segédigéiben* az anyját sirató fiú szerepét a fiát sirató anya veszi át, s a pietà föllevenítése így látszatnak minősíti a valóságot és lényegnek a kitalálást, sőt a világ felszíni szerkezetét újnak, esendőnek, időlegesnek, mélyszerkezetét régieknek s időtlennek tünteti föl, ezzel szemben számos posztmodern műhöz hasonlóan Hegel Marx által módosított tételét visszhangozza, azt hozván tudomásunkra, hogy világtörténeti tények és személyek kétszer kerülnek színre, »egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat«”⁸. A kétszeri megjelenés összekapcsolható az egyetemlegessé tétellel, amely egyébként az intertextualitás használatának egyik funkciója is lehet – értve ezalatt az idézeteket mint a közös tudás jelölőit.

A kétszeri megjelenéshez köthető továbbá, hogy a két szövegrész – a Fiúhoz és az Anyához köthető – is a halál aktusával indul. „[A] történet elemei a történet szövege alapján bizonyulnak parafrázálhatónak. Ugyanazon esemény, jelenet eltérő kontextusban ezért éppúgy társulhat más személyekkel, ahogy egyazon szövegegység is megjelenhet más dolgok vagy személyek jelölőjeként.”⁹ Azonban az Esterházy-univerzumban nehéz történevről beszélnünk, *A szív segédigéinek* tekintetében legalábbis. Mivel „a motivációs központ érzelmi és gondolati”¹⁰, ezért nem a cselekmények állíthatók párba, hanem az érzések és az ezekhez kapcsolódó szavak. Éppen ezért a könyv időkezelése egyedi, a linearitást megtörő, visszafelé építkező szövegidő. A valós idő feltehetőleg csak napokat ölelhet fel, de a szöveg kiindulási pontja, az emlékezés aktusa, és a szöveg felétől a narrátori pozíció felcserélése sajátos

idősíkot teremt. Az igazság valahol a rendszer mikéntjében lehet, az önmagába visszatérő folytonosságban. Esterházy a Marianna D. Birnbaummal folytatott beszélgetése során így nyilatkozik: „tehát az időt valamiféle anyagként fogom fel, amelyik ide-oda csorog – és akkor ezt képnek is el lehet gondolni, a különböző időket különböző színekkel, mint a rajzórán az 51 isiben. [...] Nyilván, hogy egy megidézett múlt valamilyen szempontból jelen idejű.”¹¹ Többek között ez az oka annak, hogy a mű időkezelését nem lehet szétbontani múltra és jelenre. Az Anya halála egyrészt jelen idejű, hiszen a Fiú a jelenben éli meg a halál tényét, viszont egyszerre múlt idejű is, hiszen maga az esemény már megtörtént, a mű bevezetője is erről tanúskodik: „Majdnem két hete már, hogy az anyám meghalt.” A mondat megidézi Albert Camus *A közöny* (újabb, az eredeti címet pontosan visszaadó fordításban *Az idegen*) című könyvének nyitó mondatát, de Borges *Alef* című elbeszélésének alapszituációját is.

Ahol a szálak összeérnek

A dolgozat problémafelvetése szempontjából érdemes kitérni a már sokat emlegetett középső lapra: „Zengő érc vagyok, és pengő cimbalom. Rohadjon meg mindenki. Gyűlöllek!” – áll a színtiszta fekete lapon, amely mint a szövegben elrejtett kulcs funkcionál. Az idézett sor első mondata Pál apostol Korinthusbeliekhez írott leveléből származik: „Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen énbennem, olyanná lettem, mint a zengő érc, vagy pengő cimbalom.”¹² Az idézet több lehetséges értelmezést is elindíthat. A „cimbalom”, illetve az „érc” metaforák az író jelölői lehetnek, az irodalom bevett toposzai közé tartoznak. A citátum azt sugallja, hogy a megszólalás szeretet nélkül üres és funkciótlan. Továbbá implikálja a levél egészét, amelynek folyton ismétlődő motívuma: „ha [...] szeretet pedig nincsen énbennem, semmi vagyok.” Ebben Pál felsorolja azokat a dolgokat, amelyeket a szeretet felülír, ezek közé tartozik többek között az ismeret és a nyelv. „A szeretet soha el nem fogy: de legyenek bár jövendőmondások, eltöröltetnek; vagy akár nyelvek, megszűnnek; vagy akár ismeret, eltöröltetik.”¹³ A nyelvek megszűnnek, tehát a szeretet olyan médiummá válik, amely helyettesíteni tudja a kimondást. Ez lehet a regény tétje is. A levél utolsó mondatai szinte szóról szóra elemezhetőek *A szív segédigéi* szempontjából: „Mert rész szerint bennünk van az ismeret, rész szerint a prófétálás / De mikor eljő a teljesség, a rész szerint való eltöröltetik.”¹⁴ Hagyományosan a Szentlélek egyik ajándékának tekintik többek között a nyelvek adományát, a prófétálást és a gnóziást is. „Mindenkinek azonban haszonra adatik a Léleknek kijelentése. / Némi-lyeknek ugyanis bölcsességnek beszéde adatik a Lélek által; másoknak pedig

tudománynak beszéde ugyanazon Lélek szerint; / Egynek hit ugyanazon Lélek által; másíknak pedig gyógyítás ajándékai azon egy Lélek által; / Némelyíknak csodatevő erőknek munkái; némelyíknak meg prófétálás; némelyíknak pedig lelkeknek megítélése; másíknak nyelvnek nemei; másnak pedig nyelvnek magyarázása.”¹⁵ Ha *A szív segédígét* a levél fényében értelmezzük, akkor az ismeretnek tekinthetjük az idézetek folyamát – mindazt, amit a halálról tudunk. A nyelvek adománya, a kölcsönös megértés gesztusát implikálja, a másíknak való létezés gesztusát – amit Esterházy a regényben szó szerint véve is megvalósít, másrészt pedig a megismerés folyamatával is összekapcsolódik, hiszen a nyelv által birtokba vesszük a világot – így szól a heideggeri gondolat. A legnagyobb a Lélek ajándékai közül azonban a szeretet, ami túléli, felülírja a többi adományt. Sajátos ellenpólusát képezi ennek a „Gyüllölek.” kifejezés.

Ez a kettős játék a könyv alapja. Egyik oldalon áll a katolikus gesztus, a szeretetelví emlékezés és a felnőtt magatartás. „Minekutána pedig férfiúvá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat”¹⁶ – ahogy Pál apostol írja. Sajátos példája ennek, mikor a Fiú imádkozásra kéri testvéreit, amin azok meg is sértődnek, hiszen tudják, a gesztus az ő esetükben üres: „»Imádkozunk«, mondtam, amin én azt értettem, imádkozunk és menjünk már innét. Őcsém villámló tekintettel pördült felém, mint kit pápista álnok vipera csípett volna meg, mintha valami disznóságot mondtam volna, illetlen nyegleséget.” A másik oldalon pedig a fiú, akinek meghalt az édesanyja, ezért csalódott a világban, és talán csalódott Istenben is. Bizonyos szempontból a mű második felében az Anya képviseli ezt az álláspontot. A mindent kimondó, narcisztikus, sértett gyermekét, aki a halált megcsalásként éli meg (mindezek ellenére ki kell emelnünk, hogy az Anya figurája nem ilyen egyszerű, a „prototipikus nőt” éppúgy magában hordozza, mint a gyermeket). Azonban fontos, hogy a mondatok mozgatórugója mégiscsak a szeretet, amit talán az első rész beszédképtelen Fiúja hitelesebben képvisel, mint az önző Anya. Pál apostol levélének utolsó mondata: „Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet.”¹⁷ Ezzel összecseng az Esterházy-szöveg wittgensteini kezdőmondata: „Az tud beszélni, aki reménykedni tud, s viszont.”

Javított kiadás

„Isten, haza, család, s csak azután az ámulás.”¹⁸

Esterházy Péter *Javított kiadás* című könyve 2002-ben jelent meg, és szorosan kapcsolódik a *Harmonia caelestis*hez. Ebben az esetben azonban csak a *Javított kiadással* foglalkozunk, mert a kötet termékenyen hozza játékba a *megbocsátás/kegyelem, ámulás és szenvedés* bibliai motívumait. A könyv abból a

szituációból indul ki, hogy a narrátor felfedezi édesapa ügynökmúltját, és elkezd visszaolvasni a jelentéseket, amelyeket a férfi tett. Többszörösen metanarratív gesztusról van szó tehát, hiszen adott az apa, aki írja a jelentéseit egy feljebbvaló hatalomnak, és adott a fiú, aki másolja és kommentálja ezeket a jelentéseket, ha úgy vesszük, szintén egy feljebbvaló hatalomnak, jelesül: Istennek (abban az esetben, ha elfogadjuk, hogy minden írás az isteni szót másolja, arra válaszul születik, hiszen Isten a képmására teremtette az embert, így az ő szava szükségszerűen megelőzi az emberét). Az előző kötet apái most ügynökök. „Egy édesapa [...] autóversenyző vagy ügynök. A legtöbbje ügynök” – szól a *Harmonia caelestis* egyik sora, a *Javított kiadás*ban a definíció már egyértelmű: spicli. „A számozott mondatokban végrehajtott fiktív, imaginárius cselekedetek után az apa „bűne”, ügynökjelentései a világ új értelmezéseit teszik szükségessé.”¹⁹

Új Forrás 2016/9 – Muzrsa Tímea: Esterházy Péter A sziv segédigéi, a Javított kiadás és az Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat – című könyvei a Biblia tükrében

Az írás mint gesztus

Érdekes módon a másolás, a jelentés maga, így az írás itt árulássá válik: „Hirtelen elképzelem, hogy az utcán utánam köpnek, nem azért, mert apám áruló, hanem mert megírtam.” (75.) A narrátor elkezd visszakeresni az *árulás* szó értelmét, mintegy heideggeri módszert alkalmazva ismét, a szavak antik gyökeréhez visszanyúlva, hogy megtalálja a valódi jelentést: „A görög elárulni, árulás szavak fordítása korántsem egyértelmű. Kiad, kiszolgált, illetve ráhagy, ráhagyományoz, átad, ezeket is jelent. A latin fordítás a tradere szót használja, ahonnet a tradíció jön.” (23.), „A továbbadó: hermeneuta. A spicli mint hermeneuta.” (23.). Az írás maga tehát mint árulás jelenik meg, legalábbis a szó itt felfejtett értelmében.

Van azonban még egy konnotációja az írásnak, ez pedig a másolás az *imitatio* értelmében. Az ügynök apa leírja, jelenti, ami a körülötte levő világban történik. A fiú átmásolja apja jelentéseit, és egyébként nem csak a jelentéseket, hanem többek között a *Harmonia caelestis* egyes passzusait is, több másik Esterházy-szöveggel egyetemben – a szerzőtől nem idegen az intratextuális utalások beemelése a korpuszba. Az apa a kiadás, megcsalás révén másolja Júdás viselkedését, szövegszerűen is: „Nevezettet lakásán kerestem fel; jobbról-balról megcsókol.” (137.) Azonban az írás antik definíciója kapcsán azt is pedzegeti a narrátor, hogy Júdás egyfajta evangelista lett volna, amennyiben csak továbbadta az információt, ami, mint tudjuk, az evangelisták egyetlen feladata volna. Arról szót ejtünk a későbbiekben az *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat* kapcsán, hogy valóban tényleg ennyiben merült-e ki az evangelisták működése.

Imitatio Christi

Egy másik típusú másolás is történik a szövegben, ez pedig az *Imitatio Christi* – az utánzás, rituális másolás általi elsajátítása Jézus passiótörténetének.

Az apa magára vállalja a társadalom bűneit, azzal, hogy elköveti az 54 ámulást, a *többiek* helyett is. Ez a fajta áldozat rokoníthatja figuráját Jézuséval. Mint ahogy a *Harmonia caelestis*ből is kiderült, Isten és ember között az egyetlen különbség a bűn. Apám tehát, a *Harmonia caelestis*ben megrajzolt szillogizmustól („Az ember szenvedő lény. Minden szenvedő közveszélyes. Édesapám nem közveszélyes. Édesapám nem szenvedő. (!) Édesapám nem ember.”) eltérően nagyon is ember. Még pontosabban: emberfia. A krisztusi passiótörténet újraíródik a szövegben a narrátor révén, aki megpróbálja apja besűgői útját végigkövetni, kocsmáról kocsmára, kávéházról kávéházra: „Szóval a Fény nincs (csak a neonfelirat), régiségkereskedés, BÁV Rt. Felvevőhely, arany, műtárgy, festmény, ezüst, porcelán tárgykörben. Nem megyek be. A kirakatban százezerért Krisztus a keresztfával (XIX.sz.-i festő)” (237.) – szól a passió első állomása. „Át akartam sétálni a Margit hídon, de autóval megállt mellettem K. S., akit már rég nem láttam, s nagyon megörültem neki.” A K. S. monogramról eszünkbe juthat Círénai Simon, a férfi, aki segített Jézusnak vinni a keresztet. Különösen, ha elolvassuk az idézet folytatását: „Olyan volt, mintha a segítségemre küldték volna. Úgy is vettem.” (238.) A következő utalás a passiótörténetre: „Jobbra egy pénznyerő automata, aki nyer, harminc ezüstpénz” (238.). Kránicz Gábor még hozzáteszi, hogy szerinte a harmadik stáció a következő mondatban jelenik meg: „Unottan feszült vagyok.”²⁰

Több kritika is használja a *filius ante patrem* fogalmát a kötettel kapcsolatban. „A *filius ante patrem* szerkezetben a két személy folyamatosan átveszi egymás tulajdonságait, emlékeit.”²¹ „A fiú tehát végigjárja az apa szenvedésének stációit, azokat a presszókat, ahol az ügynök leadta a jelentéseit az összekötőjének. Az Apa szenvedéstörténete ezáltal olvashatatlanná válik: nem lehetséges megismételni.”²² A presszók ugyanis eltűntek, a történelmi tér megváltozott. Mintha az apa ebben az esetben a történelem áldozata is lenne egyben. Akkor, abban a helyzetben – a Kádár-korszakban – tudott megteremtődni az áruló apa, sőt az áruló apák sora. Habár tisztában vagyunk vele, hogy az apa általi megcsalattatás, elhagyattatás a Biblia egyik fontos eleme: gondolhatunk itt Ábrahám áldozatára, de Krisztus kiáltására a keresztfán is: „Istenem, miért hagytál el engem?”²³ Azonban Ábrahám történetének és Krisztus történetének is egy a konklúziója: megbékélés a bizonytalansággal, a lehetetlennel, és elfogadása az isteni parancsnak. Érdekes módon ez a fajta megbékélés, belenyugvás egyrészt nem történik meg a *Javított kiadás*ban, másrészt pedig az én szabadságával, illetve annak hiányával kapcsolódik össze.

A megbocsátás és a bűn polémiája

Amit még nem érintettünk ebből a témával kapcsolatban, az a megbocsátás kérdése. A narrátor az írás gesztusával megválthatja az apát, amellett, hogy meg is értheti, hiszen a személyes passiótörténettel, az imitatio imitatiojával interpretál is egyben. „Pascal szerint az ember gyenge és tehetetlen, de a kegyelem révén nyitva áll előtte a lehetőség, hogy jót tegyen.”²⁴ Bizonyos értelemben tehát a megbocsátás jóvátétel, csakúgy, mint *A szív segédigéiben* a szerepcseré anyja és fia között. „A szenvedéstörténet akciója [...] azokon a pontokon érhető tetten, amikor az ATYA-FIÚ kapcsolat megsérül. Jézus szenvedéstörténetében ez a pillanat következik be a Getsemáné kertben és a kereszten.”²⁵ A narrátor történetében az apától való elhagyatottság abban a pillanatban történik meg, amint megkapja az első jelentést, amint kiderül, hogy édesapja elhagyta, megcsalatta. A fiú, akárcsak korábban, a *Harmonia caelestis* esetében, tanúkkal próbálja meg az ámulást igazzá tenni, irodalmi, történelmi példákat keres, és visszajut Júdás figurájáig. Azonban az apa, részben a *Harmonia caelestis* révén, részben pedig azért, mert prototipikus apa, aki a Kádár-korszakbeli apák megbízhatatlanságának, szavahihetőségének jelölője, egyszerre Jézus is. Jézus, mert emberfia, és Jézus, mert ezen a szent szöveghelyen magára vállalja a bűnt, elviszi a hátán a korszakos bűnt, az ámulást. „Az evangéliumokban a Getsemáné-kerti epizódot Júdás elbocsátása előzi meg, a *Harmonia caelestis*-ben a fiú istenélménye előtt az az epizód áll, amikor aláír a rendőrségen egy dokumentumot, s végül a *Javított kiadásban* az elbeszélő az apa istenélmények az időpontját 1957. február 24-re teszi: a beszerzés napjára.”²⁶ A jóvátétel során az „apám neve – életemben először mondom most fordítva – azonos az én jó nevemmel, kap az úgy valami metaforikusát.” (24.) – írja a fiú.

Bizonyos értelemben az apa hallgatása, a csend összekapcsolható az istensötéttséggel, a tenebrae pillanatával. „Jézus szenvedéstörténetének belső oldala az atyától való elhagyatottság.”²⁷ Az apa elhallgatja az igazságot, álnevet használ: Csanádi, nem azonos önmagával. A kérdés adja magát: „Isten vajon nem ámuló-e? (Auschwitz.) Se földi, se égi Atya erre nem válaszol. Ez is az ámulás része, e hallgatás.” (23.) A narrátor a Biblikus Teológiai Szótárban a következő értelmezést találja: „Hiábavaló illúziókat táplálni a magára hagyott emberről: az ösztönyszerűen hazug.” (106.) Az apa mint magára hagyott ember jelenik meg ebben a passzusban. Azt is kifejti azonban a narrátor, hogy nem az az irgalmasság, ha a bűnöst büntetlennek mondjuk, az irgalom origója sokkal inkább a bűnösség beismerése. Ez az, amit az apa nem tesz meg, legalábbis gyerekei, családjá felé semmiképpen sem. És ez az, amit a fiú megpróbál megtenni

Új Forrás 2016/9 – Mursza Timea: Estenházy Péter *A szív segédigéi, a Javított kiadás és az Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat – című könyve* a Biblia tükrében

helyette, többek között azzal, hogy végigjárja passióját, kávéházzal kávéházzal, kocsmáról kocsmára. Azonban a helyek eltűntek. A vállalkozás szükségyszerűen kudarcba fullad.

Míg a *Harmonia caelestis* végső kicsengése a megfoghatatlan 56 Isten (értsd: Apa) távoli definíciós kísérlete volt, és a „derű, a teremtés felett való öröm, vagy a teremtő gúnyolódása a teremtett felett”²⁸ a részét képezte, addig a *Javított kiadás* egyértelműen az áruló fiúé, a bűnös emberé, akinek szenvedése nem megosztható, nem feloldozható. „Édesapám: tényleg lefordíthatatlan szójáték. Hányszor leírtam ezt a szép szót a majdnem tíz év alatt! És minden egyes alkalommal, mint valami titkos fiú vallomást. Ebben az összefüggésben, az én összefüggésemben most írtam le (valószínűleg) utoljára életemben.” (279.) Keserű végszó, de nagyon hasonló *A szív segédigéi* zárásához.

Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat –

„Akkor mégse olyan egyszerű, ha vége az Isten mindenhatóságának. A jóság egyedül mégse véd meg.”²⁹

Esterházy Péter *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat* – című könyve 2014-ben jelent meg, az *Egyszerű történet vessző száz oldal – a kardozós változat* – folytatásaként. Talán nem a folytatás a legszerencsésebb szó ebben az esetben, a *Márk-változat* ugyanis inkább továbbírja, mintsem folytatja a *kardozós változatot*. Nem javításról, kiegészítésről van szó, mint a *Harmonia caelestis* és a nevében is *Javított kiadás* esetében, hiszen a *Márk-változat* alapvetően teológiai síkon mozog, szemben a *kardozós változattal*. Már a címadás is jelzi, hogy a kötet elsődleges intertextuális forrása Márk evangéliuma. Érdekes tehát a szöveg vizsgálatát az evangélium vizsgálatával kezdeni.

Márk evangéliuma

Márk evangéliuma a legősbibbi evangélium, így tehát Márk a „Názareti Jézus szenvedésének első »történetírója«.”³⁰ Az evangélium sok tekintetben különleges. Márk Péter tanításait jegyzi le, aki szemtanúja volt Jézus cselekedeteinek, tehát a szöveg amellelt, hogy eredendően sugalmazott, kétszeresen is közvetített. Továbbá ez az egyetlen az evangéliumok közül, amelyben világosan elkülönül a narrátor és Jézus hangja: „Míg Jézus hallgat, az elbeszélő teljesen önállóan tanúskodik, hogy amit Jézus előre megmondott, most beteljesedett, beteljesedett. Jézus csendje megszólal, mert az elbeszélő elmondja az ő csendjét.”³¹ De más szempontból is különleges az *Újszövetség* ezen része: az evangéliumok közül ez a „leegyszerűbb” nyelvezetű. Meglepően rövid mondatokkal operál, itt eszünkbe juthat Esterházy

Péter vállalása, amelyet a *kardozós változatban* fogalmazott meg: „Elhatároztam, már tavaly, hogy rövid mondatokat írok.”

A *Márk-változat* alapja tehát Márk evangéliuma. Az utalás nemcsak szövegszinten, de tipográfiaiailag is megtörténik: számozott mondatokkal találkozunk, akárcsak a *Bibliában* (és ne felejtsük: a *Harmonia caelestisben*). Száz oldalt ígér a cím, azonban az utolsó három oldal egyaránt a 100-as számot kapja megjelölésként. A hármas szám kiemelkedő a bibliai numerológiában (Péter háromszor tagadja meg Jézus Krisztust, a szenvedés és a halál órái pedig a következők: 3, 6, 9). Az utolsó oldalak a szinoptikus evangéliumainak közös zárószövegét rejtik magukban: a kárpithasadás történetét. A *Márk-változat* több szöveghelyen is szó szerint idézi Márk evangéliumát, azonban az idézés módjának érdekessége, hogy legtöbbször torzítatlan formában, de egyes szám első személyben fordulnak elő a bibliai textusok.

Új Forrás 2016/9 – Murzsa Timea: Estenházy Péter A sziv segédigéi, a Javított kiadás és az Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat – című könyvei a Biblia tükrében

Isten és a mondat

A *Márk-változat* narrátora gyermekelbeszélő, az elbeszélő szó azonban ebben az esetben oximoron. A gyermek ugyanis nem beszél, látszólag néma. Azonban hamar kiderül, hogy némasága választás eredménye. „Nem jók a szavak” – juthat eszünkbe az ottliki gondolat. A kisfiú nagymamája meséibe nő bele, amely mesék csak és kizárólag Istenről szólnak: „Úgy tud mesélni az Istenről, hogy fölfoghatatlan lesz, hogy az Isten ne volna. Pláne, hogy az Isten meghalt volna. Hogy ennek nincs értelme. Azért mondtam a szomszédot, meg a postást, mert azok mindig vannak, látva látjuk.” (3.) A kisfiú – akinek neve egyébként a szövegből nem derül ki – narrálja tehát a történetet. Egyetlen kommunikációja az ima: imádkozik reggel, imádkozik délben, imádkozik alvás közben. De ennek formája a csendes ima: „A szó nélküli imádkozás az igazi. A szó lehúzza a földre. A szó az emberé. A bátyámé.” (39.) Ez a bizonyos báty pedig mindent lejegyez – itt ismét eszünkbe juthat Borges, mint az Esterházy-próza egyik legtöbbet citált alakja. A báty füzetét mindig magával hordja, és számára a mondatok a legfontosabbak. Fontosabbak, mint Isten.

Adott tehát egy fiú, aki nem beszél, és egy fiú, aki mindent le akar jegyezni. A nagymamájuk pedig kizárólag szóban kommunikál, továbbadja a bibliai történeteket a gyerekek számára. Az egyik fiú számára így Isten lesz a gondolatok legfőbb tárgya, a másik fiú számára pedig maga a történetmondás, lejegyzés gesztusa. A két gyermek egyébként kinézetében is ellentéte egymásnak: a kisebbik kreol bőrű, sötét hajú, jó izomzatú; a másik magas, nyurga, fehér bőrű, szőke gyermek. Kettejük alakja sajátosan mozgatja a regényt, folyamatosan billegtetve az elbeszélői pozíciót.

A válasz arra a kérdésre, hogy „Ki beszél?“, még nehezebben határozható meg a nagymama halála után. Ekkor ugyanis az idősebb fiú elkezd lejegyezni a nagymama történeteit: „Azt magyarázta épp, hogy őt a nagymama hallgatása kényszeríti megírni a történetet. Végigírni, végigmondani.

58 Merthogy eddig a nagymama mesélt Jézusról, de ő már soha többé nem fog. De valakinek kell.” (56.) Az írás a hitelesítés gesztusává válik, amennyiben az idősebb fiú alapelve, hogy igaz történetet csak kitalálni lehet. Emellett „[a]z áttestálódott füzet olyan önértelmező motívum, amely a hagyományra mint adományra, megelőzöttségre, támasztékra és feladatra is utal.”³² Ha visszavetítjük ezeket az elbeszélői pozíciókat Márk evangéliumára, akkor azt mondhatjuk, hogy a lejegyzés gesztusa az idősebb fiút Márkkal rokonítja, aki Péter szemtanúi megfigyeléseit öntötte formába. A kisebbik fiú pedig több ízben is azonosul Jézussal, egyrészt szövegszerűen: „Fölöttem a falon függ a Kisjézus. Hasonlít rám.” (2.), másrészt az Istennel kialakított viszonya tekintetében: „istengyermeksége és istenképmásisága éppen süketnéma voltában testesül meg.”³³ A pozíciók, akárcsak a *Javított kiadásban* a passiótörténet különböző fázisai, ebben a könyvben is egymásra íródnak.

Ez legjobban Krisztus három csodájának parafrázeálásában érhető tetten: a kenyérszaporítás, az ördögök légiójának beleűzése a disznófalkába, illetve a vízen járás. A legelső csoda, a kenyérszaporítás „a morzsák sokasításává transzformálódik, és a némaság-megszólalás motívumhoz kapcsolódik, amennyiben a morzsa eltorzított formája lesz az agyvérzése után [a nagymama] az első és talán egyetlen szava.”³⁴ A második csoda a humorhoz kapcsolódik. „[A] gyermek (és a nagymama) nevetésén keresztül a Jézus humorára – az író értelmezése szerinti humorára – utal: mint valami pikareszk hős áll tovább, dolgát jól végezve a disznók tulajdonosainak felháborodása közepette.”³⁵ Szempontunkból a legérdekesebb a harmadik csodatétel. Ezzel kapcsolatban érdemes szemügyre venni a patakparti képet. A bibliai narratíva és a „saját történet” a patakparti képben ér a legevidensebben össze. A testvérpár lemegy a víz mellé, és leheverednek kedvenc helyükre, egy lapos sziklára, a „Bércre”. Egy idő után a báty megkéri öccsét, hogy egy bizonyos nézőpontból figyelje őt, onnan nézve olyan, mintha vízen járna. Az öcs „ráfesztí” magát a köre. Ezen a ponton történik meg a gyermek azonosulása a feszületen lévő, szenvedő Jézussal a Kisjézus helyett. Nem sokkal ezután bekövetkezik a tragédia. A mű során már sokadjára fordulnak meg ekkor a szerepek: nem a kisfiú lesz a szenvedő Jézus, hanem a bátyja. Azonban ő soha nem támad fel, így sajátos parabola lesz a történet. Az írást, a „minden lejegyzését” pedig a kisfiú fejezi be bátyja helyett, egyfajta penitenciaként, feloldozásként – így teremtve részben hasonló szituációt, mint amelyet *A szív segédigéiben* olvashattunk.

Martos Levente megemlíti még egy pozíciót Jézussal kapcsolatban, ez pedig az értelmező angyal pozíciója. „Az apokaliptika logikája szerint Jézus

nem csak áldozat, hanem előre adott szavaival ő az értelmező angyal is, aki egyedül ismeri az események mikénjét, míg végül maga is elnémul Isten titka előtt.”³⁶ A történetmondó/történetet lejegyző báty mintha ezzel a pozícióval azonosulna: „A bátyám szerint a Golgotán szüntelen fújt a szél. Mindenkinnek fájta a feje, Krisztusnak, a katonáknak, a bámészzkodónak, a két latornak is persze. Hasogatott, és darabokra esett szét, szétmorzsált. Úgy mondta, hogy nem akartam megkérdezni, honnan tudja. [...] Egy történet nem tud megállni.” (91.) A mondat azonban, ami eddig a bátyé volt, egyértelműen a földi világhoz tartozik: „a mondatot nem is Isten teremti, hanem az ember.” (7.) A kimondás, a történet – legalábbis abban a formában, ahogy erre az ember képes, hiszen az isteni szó, az ige időtlen – szükségszerűen véges, azaz Isten számára hozzáférhetetlen.: „A végtelen lenyűgöző, de nincs története. Ezért szállott alá a menyekből, és lőn emberré.” (16.) Jézus belevettetik az időbe, ebben áll emberi lényege, ennek következtében halandó: „Az időnek két következménye lett. Az Isten hozzánk lett hasonlatos, ez az egyik. Nem mi őhoz, hanem ő mihozánk. Ez nagy dolog az Isten részéről, mert azt jelenti, hogy szeret minket. Ha nem érdemeljük meg, akkor is.” (15.) A létbe vetettség pedig egyet jelent a történetbe vetettséggel.

A szenvedő Jézus története összefonódik a megváltás történetével. Isten, mivel ő maga nem tud belépni az időbe, leküldte maga helyett a fiát. Az evangélisták pedig megírták fiának a történetét. Az ő munkájuk mögött ugyanaz munkált, mint a kisfiú bátyjának lejegyzési mániája mögött: történetet írnak, mert, ahogy Martost idézi Esterházy: „Csak az mond el egy történetet – nem tudom. – aki hiszi, hogy el tud mondani egy történetet.” (36–37.)

Az idősebbik fiú halála nyilvánvalóan behoz egy másik bibliai párhuzamot is: Káin és Ábel történetét. A történetnek ezt a vonulatát támaszthatná alá az anya a fiúkhöz való viszonya. Az idősebb fiú édesapja katona volt, aki elesett a háborúban. Az anya igazi szerelmeként tekint rá, szemben második férjével. Ehhez a férfihoz kapcsolódik továbbá a jólét fogalma is az anya számára, ennek nagyon jó jelölője a parfümökől illatozó nagymama, az egykori férj édesanyja. Az ő világa mintha a kitelepítés előtti életet idézné meg az anya számára. Ezzel szemben áll a második férj, és a tőle született gyermek, narrátorunk. Habár a második férj szerelmes az anyába és végtelenül kötődik hozzá, az mégis ellenérzésekkel viseltetik iránta. Ugyancsak ez az ellenérzés jellemző a gyerekekhez való viszonyára is.

„Az ima közeledik”

„Minden ima egy. Csak az ima szavai különbözők, de a szavak nem számítanak. Ezt persze nem érti. Nem kell saját szavakkal imádkozni. Az ima nem

van, hanem közeledik.” (78.) – szól a *Márk-változat*, habár Simone Weil hangján, ahogy az a *Jegyzetekből* kiderül. Az ima tehát, ahogy a *kardozós változatban* is láthattuk, akármilyen lehet, a lényeg a gesztusban rejlik, az intencióban az imára. A *Márk-változatban* azonban az ima kap egy újabb árnyalatot. Egyrészt a narrátor egyetlen (belső) beszédformájává válik: „Imádkozni hamarabb tudtam, mint beszélni. De titokban mindkettőt.” (1.), másrészt meg is fordítja az ima szokásos „irányát”. Nem azért imádkozik, mert hisz, hanem azért imádkozik, hogy higgyen. Hogy legyen Isten. Ez a fajta a pozíció ismét egyfajta istenkísértő szerephez juttatja a kisfiút. A néma kisfiút, aki magáénak tudja némasága által az Isten nyelvét: a csendet. A kisfiú imája úgy funkcionál, akárcsak az isteni ige: teremt. Megteremti Istent. Itt ismét visszautalhatunk az írás aktusára. Az ima és az írás ugyanis itt is mintha szinonimaként működnének. Az írás teremtő aktusa a báty részéről párhuzamba állítható az ima teremtő aktusával a kisfiú részéről.

A szenvedés és az öröm viszonya

Kétféle Isten-kép jelenik meg a szövegben. Az egyik, amely a kisfiú sajátja, a titokzatos, rejtőzködő Isten: „A titok bele van zárva az Istenbe. Még ez se jó. A titok is az Isten. Vagyis titok nélkül nincs Isten.” (14.) Aki „nem tud kacagni. [...] Viszont mindent tud, mindig mindent.” (32.), vagy más néven a *Deus absconditus*. A másik Isten-kép az a kép, amely a haragvó Istent jelképezi, a „XX. századi negatív istentapasztalat előhívja a gonosz demiurgosz, majd a nietzschei istenhalál gondolati alakzatát”³⁷ Legtöbbször az anya figurájához kapcsolódik ez a kételkedő Isten-hit, ahogy ez már a korábbi szövegekben is tetten érhető volt, például a *Semmi művészet* című Esterházy-könyvben.

Érdekes módon a kétfajta Isten-kép összeér abban a pillanatban, mikor a mindent lejegyző báty meghal. A kisfiú ugyanis, akinek addigi hite sziklaszilárd alapokon nyugodott, megrendül. Ugyanaz a megrendülés ez, amely Krisztus megrendülése volt a kereszten: „Irgalom Atyja, ne hagyj el. Hogyan tovább? Erre várok tőled választ, mert ez az én kérdésem. Úgy szoktál válaszolni, hogy nem válaszolsz. Szépen tudsz hallgatni, Uram. Ha kérdezlek, hallgatsz, és ha már nincs több kérdés, az lesz az igazi válasz. Mégis, most azt kérdem, mi végre. Ki vagy Te, Uram, és ki vagyok én? Tudom, rossz kérdés. Engedj látnom. Árva szívem holt erét töltsd meg, égi Jóság.” (83.) És az égi Jóság megmutatkozik az utolsó lapokon, a kárpithasadás révén. „A szenvedéstörténet mint elbeszélés jóformán kizárólag a narrátorra, az elbeszélőre bízta, hogy tudósítson Jézus szenvedéséről, s közben kizárólag az evangéliumban korábban megszólaló Jézus az, aki saját szenvedésének miértjét kimondja. Ez a „miért”, ez az ok ugyanakkor a személyes titok, Isten végtelen, mélységes titka. Isten hatalmának titka ez, amely olyan nagyszerűen kezdett kibontakozni Galileában, olyan csodálatosan állította helyre a teremtés

jóságát [...], s amely paradox módon akkor szólalhat meg újra, akkor válik végleg hozzáférhetővé, ha megnyitattik a »passivum theologicum«, a templom függőnye (15,37), ha Krisztus halálán át mostmár Isten szívéig vezethet az ember útja.”³⁸

- ¹ Jean-François LYOTARD, *Széljegyzetek az elbeszélésekhez, Samuel Cassin-nek = A posztmodern állapot, Jürgen Habermas, Jean-François Lyotard, Richard Rorty tanulmányai*, sorozatszerk. HÉVÍZI Ottó – KARDOS András, Bp., Századvég-Gond, 1993, 146.
- ² SCHEIN Gábor, *Esterházy Péter = Magyar irodalom*, szerk. GINTLI Tibor, Bp., Akadémiai, 2011, 981.
- ³ ESTERHÁZY Péter, *A szív segédigéi*, Bp., Magvető, 1985.
- ⁴ KÁRI Viktória, „Az értelmes és igaz iszonyatról” = *Szótér*, szerk. FODOR Péter, SZIRÁK Péter, Debrecen, Alföld Alapítvány, 2008, 108.
- ⁵ GYÖRFFY Miklós, *Új magyar prózaszemle*, Pécs., Jelenkor-Szépirodalmi, 1992, 194.
- ⁶ CSORDÁS Gábor, *Esterházy Péter: A szív segédigéi*, Kritika, 1986/1, 31.
- ⁷ KÁRI Viktória, *i. m.*, 103.
- ⁸ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Minta a szőnyegen*, Bp., Balassi, 1995, 254.
- ⁹ KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Esterházy Péter*, Pozsony, Kalligram, 1996, 189.
- ¹⁰ RADNÓTI Sándor, *Az ambivalens műbírálata = R.S., Recrudescunt vulnera*, Bp., Cserépfalvi, 1991, 205.
- ¹¹ Marianna D. BIRNBAUM, *Esterházy-kalauz*, Bp., Magvető, 1991, 94.
- ¹² 1Kor 13,1.
- ¹³ 1Kor 13,8.
- ¹⁴ 1Kor 13,9–10.
- ¹⁵ 1Kor 12, 7–10.
- ¹⁶ 1Kor 13,11.
- ¹⁷ 1Kor 13,13.
- ¹⁸ ESTERHÁZY Péter, *Javított kiadás – melléklet a Harmonia caelestishez –*, Bp., Magvető, 2002, 56.
- ¹⁹ KÖVES Margit, *A szabadság és a teremtés brutalitása: hit és befejezettség a Harmonia Caelestisben*, Létünk, 2008/2, 231.
- ²⁰ KRÁNICZ Gábor, *ÉDESAPASSIÓ*, Alföld, 2006/7, 58.
- ²¹ *Uo.*, 50.
- ²² KRÁNICZ Gábor, *i. m.*, 59.
- ²³ Mt 27,46.
- ²⁴ KÖVES Margit, *i. m.*, 153.
- ²⁵ KRÁNICZ Gábor, *i. m.*, 52.
- ²⁶ *Uo.*, 58.
- ²⁷ KRÁNICZ Gábor, *i. m.*, 59.
- ²⁸ THOMKA Beáta, *A történelem mint tapasztalat, regény és retorika = Másodfokon – Esterházy Péter Harmonia Caelestis és Javított kiadás című művéről*, szerk. BÖHM Gábor, Bp., Kijárat, 2003, 74.
- ²⁹ ESTERHÁZY Péter, *Egyszerű történet vessző száz oldal – a Márk-változat –*, Bp., Magvető, 2014, 63.
- ³⁰ MARTOS Levente Balázs, *Jézus szenvedésének története Szent Márk evangéliumában*, Vigilia, 2014/4, 251.
- ³¹ *Uo.*, 258.
- ³² SZIRÁK Péter, *A néma és a beszédes hit tanúsága*, Alföld, 2015/4, 98.
- ³³ RADNÓTI Sándor, *A süketnéma Isten*, Holmi, 2014/9, 1092.
- ³⁴ *Uo.*, 1095.
- ³⁵ *Uo.*
- ³⁶ MARTOS Levente Balázs, *i. m.*, 258.
- ³⁷ *Uo.*, 1092.
- ³⁸ MARTOS Levente Balázs, *i. m.*, 257.

